

ВЕЛИКИЙ НАУКОВИЙ ПРОЕКТ

Данило ЯНЕВСЬКИЙ

ГРУШЕВСЬКИЙ
СКОРОПАДСЬКИЙ
ПЕТЛЮРА

Харків
«ФОЛІО»
2020

Від автора

За 10 років, які минули від випуску першого накладу книжкового серіалу в трьох окремих томах «Проект «Україна»: «Таємниця Михайла Грушевського»; «Спроба Павла Скоропадського»; «Крах Симона Петлюри», багато що змінилося на цьому ґерці.

Побачили світ нові публікації. Захищено нові, часами досить грубезні, дисертації. Проведено численні наукові конференції та музейні виставки. Фахівці дослідили, часами, день за днем, всі перипетії подій, які залізобетонними формулами відлиті у суспільній свідомості.

Формул цих дві.

Перша: «національно-визвольні змагання українського народу 1917—1920/1921 рр.».

Друга: «Українська революція 1917 р.».

За кожною з цих формул — стоси списаних сторінок: збірки документів, дисертації, монографії, мемуари, публікації на численних інтернет-сайтах.

В чому проблема?

Проблема в тому, що кожен з авторів бере до уваги лише ту концепцію, яка відповідає його уявленням про те, що могло бути.

Ще раз досліджують не те, що було в поточній реальності 1917—1920 рр., а те, що, на думку конкретного автора, було. Або могло бути. А те, що його, автора, припущенням не відповідає, просто ігнорується.

Для вашого, читачу, розуміння.

Наразі існує чотири найбільш поширених підходи.

Перший. Сформувався після 1920/1921 рр. тими українськими діячами, які опинилися на еміграції в європейських країнах, США та Канаді. Вони чітко діляться на два непримиренних табори: фан-клуб Симона Петлюри vs прибічники Павла Скоропадського.

Другий. Сформований після встановлення більшовицького режиму на території сучасної України. За ним всі національні рухи та їх лідери на території колишньої Російської імперії або тупо ігнорувалися, або кваліфікуються як «ворожі», «буржуазно-націоналістичні».

Третій. Сформувався після проголошення державної незалежності України. В його основі — численні спроби підтвердити, довести основні ідеологеми прихильників С. Петлюри, ігноруючи оприлюднені документи протодержавницьких формацій: Української Народної Республіки 1917—1918 рр., Української Держави 1918 р., Української Народ-

ної Республіки 1919—1920 рр., а також Західно-Української Народної Республіки 1918—1923 рр.

Саме ці міти рясно заливають до вашого рідного мозку за будь-якої нагоди і впродовж кожного календарного року. Початок цих громадських «літургичних» святкувань та відзначень на державному рівні, які безупинно тривають від 16 січня («бій під Крутами») до 30 листопада (III Універсал УЦР).

Підхід четвертий. Він суто академічний. Десятки сучасних українських дослідників, працюючи над своїми кандидатськими та докторськими дисертаціями, залишаючись на ґрунті об'єктивності та неупередженості, сумлінно виконують свій професійний обов'язок. Пишуть правду.

Їх висновки, в кожному окремому випадку, радикально суперечать вищеозначеним формулам, але принципово ігноруються як «патріотичною» громадськістю, так і державними мужами.

Отже, третє за рахунком видання, яке ви тримаєте в руках, відмінне від двох попередніх.

По-перше — це єдиний текст, а не три окремих, як було раніше.

По-друге, воно стилістично відредаговане, «спрощене», рясно проілюстроване. Мапами, портретами згадуваних діячів, будинками, в яких вони працювали, жили, творили. Це таке собі «м'ясо», яке, сподіваюся, дозволить читачеві фізично відчувати свою присутність в якості віртуального спостерігача подій, які вже сотню років детермінують наше з вами буденне, повсякденне життя. Розвиток суспільства. Існування держави.

По-третє, воно є усвідомленою вже спробою «намалювати» таку собі 3D картину — подій, людей, обставин, в яких вони функціонували, творили, марили, гинули. Але і виживали.

Для того аби одужати, людина (так само як і держава, між іншим) має визнати існування хвороби.

А для цього треба погодитися як з анамнезом (*лат.*: Anamnesis, *грец.*: ἀνάμνησις — «спогад», «спомин»; це — основний суб'єктивний метод дослідження хворого, що полягає в отриманні інформації про хворого та його недугу шляхом розпитування). Коректний анамнез — умова встановлення правильного діагнозу. А такий діагноз — запорука одужання і подальшого життя.

Сподіваюся, хоч би COVID-2019 вас в цьому переконав.

Contra spem spero.

Київ, 2020 р.

Р. С. Термін «націонал-соціалізм» застосовується в інтерпретації Макса Вебера. Великий мислитель вживав його в значенні «соціалізм, пригаманний даній країні». До німецького націонал-соціалізму 20—40х рр. ХХ ст. це ніяк не стосується.

Частина I

Вступні зауваги

Одна, але лише одна із системних проблем сучасних українських держави та суспільства — якісний, глибокий, всеосяжний розрив між

— міфологічними уявленнями про історичний шлях нашої країни і нашого народу, який продовжує отруювати суспільну та індивідуальну свідомість, детермінує розпад і державних інституцій, і політикуму, і суспільства

та

— реальним змістом історичного, культурного, інтелектуального спадку, набутого нашим народом упродовж останньої тисячі років.

Проілюструвати цей стійкий, існуючий на рівні масової та індивідуальної свідомості розрив можна одним простим прикладом. Припустімо, що людина, яка читає ці рядки, — християнин або християнка. Припустімо, що вона навіть відвідує богослужіння, дотримується церковних приписів у повсякденному житті тощо. Але при цьому не має поняття про існування Святого Письма, зміст Старого та Нового Заповітів, не знає суті Христового вчення, місії апостолів, вчення Отців Церкви, не розуміє різниці між католицькою і православною церквами, не знає, хто такі Апостол Петро, Мартин Лютер, Іван-Павло II, Любомир Гузар...

Але саме такі наші сучасні побутові уявлення про власну країну, про народи, які її населяють, про їх походження, історичну долю, внески у цивілізаційний розвиток тощо.

На загал вони, ці уявлення, більш-менш зводяться до наступної схеми: «українці» походять від трипільців, їх хрестив Володимир Святий, який створив першу українську державу — Київську Русь, що її згодом погромили монголи.

Ця держава розпалася на дрібні уламки, окуповані поляками, але їх поборов натхненник та організатор національно-визвольної війни українського народу Богдан Хмельницький.

Попри всі його наміри прокляті московські царі та польські пани окупували Україну і накинули на її український народ московське, православне ярмо, польське, католицьке ярмо, а на додаток ще й австро-угорське.

Народ страждав століттями, але після повалення самодержавства в 1917 р. на хвилі переможних національно-визвольних змагань відновив свою державу, про яку мріяв століттями.

Але московські більшовики окупували Україну, накинули їй тепер уже своє ярмо і ссали кров українського народу аж до 1991 р., коли український народ, нарешті, проголосив незалежність.

Після цього проголошення, яке ознаменувало собою нову віху в історії українського народу, розпочалися процеси реального зміцнення суверенітету, демократизація суспільного життя, перехід до ринкової економіки і т. д. і т. п. Кожен охочий, а число їх, сказати правду, меншає день у день, може за бажання прочитати про це в будь-якому популярному і не дуже виданні. Написано багато...

Дописалися до того, що занепокоїли чи не найтитулованішого вітчизняного історика. Герой України, академік і віце-президент НАН України, Голова Верховної Ради В. Литвин у липні 2009 р. висловив це занепокоєння в таких словах: *«Те, що нам потрібно пізнавати наше минуле, розчищати замулені джерела історичної правди, не підлягає сумніву. Але не за рахунок вип'ячування подій, дат і людей, які на це абсолютно не заслуговують»*. Пан Литвин закликав учених Національної академії написати універсальний шкільний підручник з історії України і взагалі з історії, який, за його словами, *«повинен давати дітям усталені формули та оцінки, які, окрім усього іншого, виховували б відчуття національної гордості та патріотизму, давали б розуміння складності нашого історичного процесу і, водночас, консолідували українське суспільство»*.

Автор цієї розвідки не зміг не відгукнутися на цей заклик колеги і просить вважати цю книгу скромним продовженням свого першого практичного внеску у величну справу підготовки саме такого підручника — якщо не для дітей, то принаймні для дорослих.

Адже для написання такого підручника для дітей, за висловом академіка Литвина, повинно *«вистачити таланту»*. А що в собі такого таланту автор не знає, то доводиться використати наявний ресурс для написання такого підручника бодай для дорослих.

Якою була «Україна» перед першою російською та австрійською окупацією?

Отож насамперед, як і годиться, перед тим як спробувати *«виховати відчуття національної гордості»*, спробуймо бодай побіжно окреслити *«складності нашого історичного процесу»*.

Численні розвідки вітчизняних істориків, оприлюднені впродовж останнього десятиліття, довели: «точкою повороту» в історії земель сучасної Правобережної України та народів, які їх населяли, стала ліквідація в 1772 та 1796 рр. Речі Посполитої Австро-Угорською, Німецькою та Російською імперіями.

Адекватну узагальнену картину малює Н. Яковенко¹. Авторитетна дослідниця констатує: станом на початок XIV ст. головними «столами» Південно-Західної Русі — володимирським, галицьким та київським — володіли князі з двох родів: руського, Рюриковичів та литовського, Гедиміновичів. 1340 р. володимирський стіл «унаслідок династичних зв'язків посів син Гедиміна Любарт, одружений з донькою володимирського князя Андрія Юрійовича (Романовича)». Внаслідок успішних воєнних дій проти Орди в 50-х — на початку 60-х років XIV ст. Гедиміновичі утвердили-

Річ Посполита в кордонах 1772 р. Суспільне надбання

¹ Яковенко Н. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII століття. Волинь і Центральна Україна. — 2-ге вид., перегл. і випр. — К.: Критика, 2008. — 470 с.

ся і на Київщині. На Волині від середини XIV ст. царювала молодша гілка Романовичів-Рюриковичів — князі Острозькі, а також нащадки турово-пінських князів. Тогочасний устрій земель, які входили до складу сучасної України, в адміністративно-територіальному сенсі склався *«ще за домонгольських часів для створення податкових округів»*. У той самий час *«основні форми політичної надбудови, які виникли у південно-західних князівствах до монгольського нападу, збереглися і після входження цих земель до литовської держави, традиційно виступаючи як військово-політична ієрархія панівного класу»*.

В основі всієї правової системи вказаних «столів»-князівств лежав принцип, проголошений «Саксонським Зерцалом»: *«ніхто не може привласнити собі іншого права, крім того, яке йому властиве від народження»*. Влада була розподілена між великим князем та військовослужилими землевласниками. При цьому *«в середньовічній уяві політичну незалежність країни <...> не ототожнювано з державною суверенністю, бо тодішня правосвідомість не знала безпосереднього панування держави над особою підданого: людина середньовіччя підкорялася іншій людині, а не державі <...> Державу сприймали як категорію абстрактну, лише як своєрідний додаток до особи властителя... З вимиранням одних і відходом інших княжих родів від свого народу становище почало змінюватися»*.

Від кінця XIV ст. Брацлавська, Волинська, Київська, Луцька землі (які Н. Яковенко чомусь вперто називає «українськими») жили *«за власним правом, зафіксованим в привілеях»*, а з 1529 р. — за єдиним для всієї держави правничим кодексом — Статутом. 1505 р. *«було закладено засади політичного парламентаризму... король не міг видати жодних постанов без згоди сойму»*. Станом на кінець XVI ст. «українська (коректно — «руська», оскільки ніяких «українців» в XVI ст. в природі не існувало. — Д. Я.) шляхта домоглася законодавчого потвердження станових, політичних, майнових та особистих прав, які вкупі з фактичною монополією на землеволодіння й участь в урядово-адміністративному та законодавчому житті держави забезпечили їй виняткове становище серед решти соціальних груп і прошарків населення».

Прикладом автономного існування в державі була Київська земля, яку від 1471 р. очолював воєвода з роду литовських удільних князів Олельковичів. Він зосереджував у своїх руках усю повноту військової, судової, фінансової та дипломатичної влади.

Різні регіони тогочасної «України» різьоме різнилися один від одного. Волинь з середини XV до середини XVI ст. — це «екстериторіальна княжа вотчина», фе-

«POLONIA ET VNGARIA XV NOVA TABVLA» («Нова карта Польщі та Угорщини»). 1540 р. Чи не вперше присутні регіональні назви земель: Volhinia (Волинь), Pokutze (Покуття), Rvssia (Русь), Львів (Леопол), Podolia (Поділля), Codimia (Кодимія), Bessarabia (Бессарабія), Tartaria minor (Мала Татарія), Tartaria Przescoren (Перекопська Татарія). *Суспільне надбання*

«POLONIA ET VNGARIA XV NOVA TABVLA» («Нова карта Польщі та Угорщини»). 1540 р. Чи не вперше присутні регіональні назви земель: Volhinia (Волинь), Rokutze (Покуття), Rvssia (Русь), Львів (Leopol), Podolia (Поділля), Codimia (Кодимія), Bessarabia (Бессарабія), Tartaria minor (Мала Татарія), Tartaria Przesopren (Перекопська Татарія). *Суспільне надбання*

дерезія Волинського, Володимирівського, Кременецького та Луцького повітів. Брацлавщину, на думку Н. Яковенко, коректно порівняти з Київщиною.

Головна причина «внутрішньої децентралізації» Волині — «наявність потужного й розгалуженого прошарку князів, нащадків як давньої династії володарів — Рюриковичів, так і нової — Гедиміновичів». Ці та інші княжі сім'ї — це «єдиний замкнений стан, до якого не давали доступу ні багатство, ні вплив, ні високі урядові посади. Князем був лише син князя, і ні король, ні сейм не могли пожалувати князівського титулу <...> Спадкове право князів на винятковість сприймала як належне не тільки українська родова шляхта, але й королівська влада <...> Князівський авторитет залишався

в Україні нерозхитаним. <...> Особу князя і найвище право, носієм якого він уважався вже в силу народження, сприймали як наслідок Божого промислу, незаперечний абсолют». За класичною схемою всі князівські роди Великого князівства Литовського умовно поділялися на чотири групи, кожна з яких мала певне відношення до руських земель: князі литовського походження (в т. ч. представники панівної династії Гедиміновичів), князі руського походження (Рюриковичі), вихідці з татарських орд і Кримського ханату (в т. ч. Чингізиди); князі невстановленого походження. З кінця XIV ст. до середини XVII ст. на теренах Волині та сучасної Центральної України проживало щонайменше п'ятдесят два князівських роди. Особливу місію серед них мали «господарі Русі» — князі Острозькі.

«Тамга» — знак роду Гераїв. Суспільне надбання

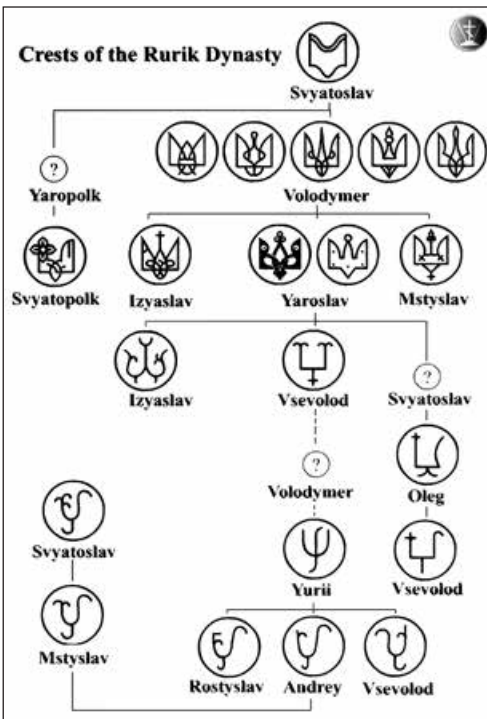
Саме князівська верства була реальною владою на території сучасної Західної та Центральної України, «проти яких і уряд, і король, і сейм

Брацлавщина. Суспільне надбання

Кримський ханат. 1550 р. Суспільне надбання

Знаки князів династії Рюриковичів.
Суспільне надбання

перетворилися на порожні слова без реального змісту». Так, на території Лубенщини Вишневецьких, рівної якій не було на території тогочасної Європи, «діяли єдина влада і єдине право — княже». У середині XVII ст. двадцять два княжі роди контролювали на Брацлавщині, Волині (яка була «питомим гніздом князівських родів») та Київщині від 80 до 90% земельного фонду. При цьому, наголошує Н. Яковенко, «потужність» руських «набагато перевищувала реальну вагу князівської групи Білорусі і Литви».

Очевидно, що такий стан не влаштовував (або мало влаштовував) інші панівні стани. Уже наприкінці XV ст. «було зліквідовано принципову відмінність між князями і панами», а «рядові бояри-шляхта самочинно закріпили своє право на належність

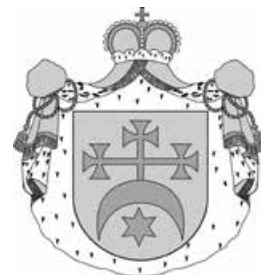
Володіння магнатів Речі Посполитої, в т. ч. Вишневецьких у XVI—XVII ст.
Суспільне надбання

Герб роду Острозьких.
Суспільне надбання

Герб засновника династії
Гедиміна
(т. зв. Гедимінові стовпи).
Суспільне надбання

Герб «Корибут» роду
Вишневецьких-
Збараських-Несвіцьких.
Суспільне надбання

Річ Посполита Обох Народів. 1569 р. Суспільне надбання

до верстви «благородних». Наступне, XVI століття стало століттям кардинальних змін. 1569 р. у Любліні було укладено унію, яка створила «двоєдину державу двох народів» — Річ Посполиту, що об'єднала литовців, поляків та русинів. З точки зору права Люблінська унія «була актом цілком парламентарним, який ухвалено на законодавчій основі за відповідною згодою послів, котрих обирала українська (насправді руська. — Д. Я.) шляхта, єдиний правоспроможний стан тогочасного суспільства». Одним з головних наслідків створення єдиної держави було скасування державного кордону між ВКЛ та РП¹. Це, в свою чергу, мало наслідком «зняття заборони мешканцям Корони набувати маєтки на колишній литовській частині України (тобто Русі. — Д. Я.), відкрило двері польському елементу <...> на ще не освоєні землі півдня та сходу. <...> Чималі маси шляхти <...> переміщуються з Волині на Київщину та Брацлавщину <...>», причому руські пани «вже нічим не вирізнялись від загальної лави «братії шляхетської».

¹ ВКЛ та РП — Велике князівство Литовське та Річ Посполита.

Зміст

Від автора.....	3
-----------------	---

Таємниця Михайла Грушевського

Частина I.....	7
Частина II.....	169

Спроба Павла Скоропадського

Частина I.....	283
Частина II.....	347
Частина III.....	361
Частина IV.....	380
Частина V.....	393
Частина VI.....	417
Частина VII.....	439
Частина VIII.....	448
Частина IX.....	462
Частина X.....	467
Частина XI.....	484
Замість епітафії.....	509

Крах Симона Петлюри

Частина I.....	513
Частина II.....	532

Частина III	554
Частина IV.....	577
Частина V	597
Частина VI.....	615
Частина VII.....	632
Частина VIII.....	669
Частина IX.....	676
Частина X	683
Частина XI.....	695
Частина XII.....	727
Частина XIII	751
Частина XIV	763
Частина XV	777
Частина XVI	782
Частина XVII	790